

ПОХОДЪТ НА ФИЛИП V В ПЛАНИНТЕ НА ТРАКИЯ ПРЕЗ 181 Г. ПР. ХР.

Иван Христов

Настъпилите династически промени през 20-те години на III век пр. Хр. в Македония довеждат до владетелския престол сина на Деметрий II – Филип. Новият македонски владетел, известен в историята като Филип V, поема властта след Антигон III Досон през 221 г. пр. Хр.¹ Властва над македоните 42 години, които са изпълнени с амбициозна външна политика, насочена срещу римските домогвания на Балканите. Доказателство за това са двете Македонски войни, водени от царя срещу римските съюзници на полуострова.

От друга страна, в запазените антични текстове от II – I в. пр. Хр. проличава активното участие на Филип в редица балкански събития, засягащи политическата история на тракийските племена на североизток от Македония и Одриското царство.

Стремежът да осигури достатъчно сигурни граници с илирийските и тракийските племена предизвиква воденето на поредица от военни походи във вътрешността на Тракия. Благодарение на запазените съчинения на Полибий и Тит Ливий до нас е достигнала информация за четири последователни военни кампании: първата срещу тракийското племе меди през 211 г. пр. Хр.; втората около 203 – 200 г., когато Филип достига Кабиле и Филипопол; през 184/183 г. във вътрешността на Тракия през земите на дентелетите, и четвъртата кампания през 181 г. пр. Хр.

Настоящото съобщение е свързано с проблемите около приблизителната локализация на трасето на последния посочен поход

на македонския цар и политическите подбуди за неговото провеждане.

През лятото на 181 г. пр. Хр. Филип V предприема поредния си поход срещу медите с желанието да се изкачи на върха на планината Хемус. Събитията около похода, започнал в пеонския град Стоби, са разказани подробно от Тит Ливий (Т. Liv., XL 22, 1 – 3), но коментирани в литературата по-скоро от романтичната страна на изкачването в планината със спорна локализация. Както е известно, Филип V преминал Медике, после “пущинаците” на Медике и Хемус и на седмия ден достигнал полите на планината. След това му трябвали близо три дни, за да изкачи билото, където посветил на Юпитер и Слънцето два олтара, принесъл жертви и слязъл за два дни оттам, където се изкачил. Последвал поход към дантелетите.

Походът на македонския владетел и въпросите на коя точно планина се е изкачил Филип V са разглеждани неколkokратно в литературата². Предложени са вариантни решения сведенията на Тит Ливий да се свържат с Рила, Витоша или със самия Хемус (дн. Стара планина). Наскоро Д. Ботева предположи, че картината, която Тит Ливий пресъздава при изкачването на Хемус, по никакъв начин не би могла да се свърже с алпийските условия както на Рила, така и на Витоша³.

Очевидно решаването на проблема в тази насока, имащ отношение към историческата география на древна Тракия, изисква позадълбочен анализ на писмените сведения.

Както е известно, Филип V поел от гр. Стоби (дн. Градско) в посока земите на медите, т. е. средното течение на р. Струма⁴. Дори да е водил сражение с тракийските меди, войската му едва ли е срещнала сериозна съпротива поради факта, че предишният поход от 211 г. пр. Хр. е бил успешен, а и Тит Ливий не отбелязва сражение между меди и македони. Както пише историкът, походът е бил с демонстративен характер: “... за да не се деморализира войската му с бездействие” и за да отстрани същевременно подозрението, че се готвел за война с римляните.

В този смисъл военният контингент, с който разполагал Филип, едва ли е бил голям, което позволило за по-бързото му придвижване.

Т. Ливий споменава, че след Медике (т. е. земите, населявани от племето меди), за чиято северозападна граница се приема Осоговската планина, македонската армия преминала “пущинаците” между Медике и Хемус – т. е. тя не проникнала в земите на съседните дантелети – нещо, което Филип V сторил на връщане от Хемус.

Ако приемем, че през II век пр. Хр. дантелетите са населявали най-общо дн. Кюстендилски и Пернишки край, то македонската армия вероятно се е отклонила в източна посока след Медике⁵. По кой път се е движил Филип V? Най-вероятно придвижването е било по трасето на по-късния римски път от Стоби през Германея за Филипопол (отсечка на пътя Стоби – Сердика, отбелязан в Певтингеровата карта)⁶. Пътят вероятно е пресичал Осоговската планина, минавал е през дн. Кюстендилски край и оттам – според Й. Иванов – се е насочвал към Сапарева баня. От Сапарева баня пътят е прехвърлял вододела между Струма и Искър при с. Сапарево и по долината на р. Лъкатница е слизал при с. Говедарци. Вероятно е продължавал по северните склонове на Рила планина и по долината на р. Марица⁷. Описаното трасе на пътя било маркирано от единични находки на бронзови монети на Филип V, чието разпространение в земите по Горна Струма се свързва с военни мероприятия⁸.

Вече отбелязахме хипотезата, че македонският владетел едва ли е предприел изкачване на Рила или Витоша предвид географските особености на тези планини – алпийския характер на западните и северозападните склонове на Рила и сходния релеф на Витоша на юг⁹. Вероятно царят е достигнал планински масив по горното течение на р. Хеброс по път, който през 183 г. пр. Хр., т. е. преди две години, нахлул в бески земи, идвайки от територията на дантелетите¹⁰.

Ако приемем, че за седем дни Филип V е стигнал предпланините на Хемус (вероятно някъде в Ихтиманска Средна гора), то

изминатият път е отговарял приблизително на сегашните 200 км. Или армията му е изминавала средно по 28 км на ден. Нека припомним, че според Тукидид (Thuc., XI 97, 2) разстоянието от Абдера до р. Истър добър пешеходец извървявал за 11 дни, а от Бизантион до Леите и до Стримон – за 13 дни.

Достигайки склоновете на планината, македоните “изминали без много трудности ниски хълмове”, но колкото по-високо се качвали, местността ставала все по-гориста и често непроходима (Т. Liv., XL 22). На третия ден стигнали върха на планината.

След “върха на планината” Филип V се отправил по пътища, разположени северно от Витоша. Т. Ливий разказва, че македонската армия опустошила земите на дантелетите, които били “съюзници” на царя, и се върнала в Медике, като започнала да обсажда гр. Петра¹¹.

Връщането вероятно е станало по пътя Сердика – Петра – Стоби, който през римската епоха е бил маркиран със станциите Сердика – Аелея – Пауталия – Стоби¹².

Изложените дотук последователно събития през лятото на 181 г. пр. Хр. навеждат на мисълта за дългообразното преминаване на войската на Филип V в земите на Горна Струма. С по-голям замах този начин на обход бил заложен в тактиката на придвижване на македонските владетели Филип II и Александър III в земите на траките северно от Хемус през IV век пр. Хр.

Ако се допусне, че Филип V е достигнал района на горното течение на р. Марица и е предприел изкачване на анонимен връх в района на дн. Ихтиманска Средна гора, крайният анализ на събитията би бил пълен само ако се изяснят в дълбочина политическите подбуди на похода.

Преди всичко е необходимо да се разгледа накратко политическото развитие на посочения район през последните четири столетия на I хилядолетие пр. Хр.

През V в. пр. Хр. Херодот споменава, че до изворите на Хеброс живеят т. нар. “горни” траки (Hdt., VIII 115). Вероятно под “горни” траки трябва да разбираме и част от независимите планински племена, последвали одриския владетел Ситалк в

похода му срещу Македония през 429 г. пр. Хр. (Thuc., I 19, 1). За тях Тукидид пише, че сред племената, които участвали в похода, освен племената, населявали равнините между Хемус и Родоп, Ситалк повикал и “мнозина независими траки”, които са меченосци и се наричат дии (Thuc., I 19, 1). Вероятно старогръцкият историк е правел разлика между планински и равнинни племена¹³. Самите дии изглежда са населявали не само Родопа съгласно една забележка в античния текст, че “...повечето от тях живеят в Родопа” (Thuc., I 96, 1).

Освен дии в средата на V в. пр. Хр. в посочения район на Горен Хеброс и прилежащите планински масиви водят самостоятелен политически живот и трибалите. Без излишна тенденциозност може да се допусне, че в групата на независимите трибалски племена са влизали и племената, обитавали планинските склонове на Хемус или естествените планински граници на дн. Софийско поле, където навярно е намерил смъртта си одриският цар Ситалк, а Филип II бил ранен през 339 г. пр. Хр. и загубил обоза си след похода срещу скитите¹⁴.

Според една хипотеза на М. Домарадски събитията около сражението на Александър III с траките в Хемус през 335 г. пр. Хр. са станали в западните части на планината северно от новооткрития емпорион Пистирос¹⁵. Според изследователя в известния текст на Флавий Ариан, описващ споменатото събитие, се споменават “въоръжени мъже от емпориите” (емпорити) и независими траки по върховете на Хемус¹⁶ (Arg. Anab., 300 – 301). Допуска се, че емпориите били разположени в периферията на одриското царство, а илюстрация за това е разположението на Писторос¹⁷.

След IV в. пр. Хр. разглежданият район е буферна зона между одриси и беси, за които М. Тачева пише, че след 310 г. пр. Хр. обитават днешна Ихтиманска Средна гора, която е планинска връзка с Рило-Родопския масив към Западна Стара планина¹⁸. Изследователката допуска, че след походите на Филип II и Александър III в земите на Тракия одрисите загубват контрола над бесите по Горен Хеброс, но отстояват властта си по средното течение на Хеброс и Филипопол по времето на Филип V. Това личи

ясно от разказа на Полибий, който споменава, че след превземането на Филипопол от Филип V през 183 г. пр. Хр. одрисите бързо се справят с оставения там македонски гарнизон и възвръщат отново владението си над града (Polyb., XXIII 8, 2 – 7).

От споменатите накратко събития става ясно, че районът на горното течение на Хеброс и околните планини е зона на сблъсък на политическите интереси на беси, одриси и македони през втората половина на I хил. пр. Хр. Сходни буферни зони в древна Тракия са някои планински райони, в които живеят независими тракийски племена. В конкретния случай Филип V е пресякъл предпланински области, вероятно в близост до известния емпорион Пистирос до дн. с. Ветрен, Пазарджишко, който до началото на III в. пр. Хр. маркира границите на одriskото царство и е една своеобразна икономическа граница между планината и равнината. Последната хипотеза се базира на едно схващане на Хр. Данов, според което разположението на емпорионите (тържищата) в повечето случаи бележи етапите и причините за “спускане” на планинските траки в равнината с цел търговия¹⁹. Те са били построени на важни търговски кръстопътища и преди всичко на посочената граница между равнината и планината, а според някои автори и на границата между отделните племена.

Да се върна на един от основните въпроси от изложението – какви са политическите подбуди на македонския цар Филип V да предприеме похода до т. нар. Хемус през 181 г. пр. Хр.

В научната литература е застъпена тезата, че походът е насочен предимно срещу медите²⁰. Вероятно обаче с чисто демонстративния си характер военната кампания е имала за цел да осигури североизточните граници на военно и политическо влияние на Македония с Тракия – границите с одрисите, бесите и дентелетите в навечерието на решителния сблъсък с Римската република.

Причината Филип V да не се насочи отново срещу одрисите по средното течение на Хеброс вероятно е свързана с династически промени в одriskия царски двор по време на македонския поход през 183 година. От анализа на писмените сведения на Полибий за повечето събития може да се допусне, че Филип V подкрепя Ко-

тис III да се възцари на одриския престол след Севт IV, а логическата последователност в тези събития проличава ясно от факта, че Котис остава най-верният съюзник на Македония в последвалите военни събития на Балканите²¹. Политическото обвързване на одрисите с Филип V се долавя и от едно кратко съобщение на Диодор, съгласно което дъщеря на македонския владетел била омъжена за тракийския цар Терес, вероятно наследник на Котис (Diod.. Exc. XVI)²².

Накрая и за ритуалните действия на Филип V, предприети на анонимен връх в Хемус или дн. Ихтиманска Средна гора. Почитта на македонския владетел към олимпийския Зевс и слънчевото божество е известна още от времето на Александър III²³. От друга страна, твърде вероятно е олтарите, които царят посветил на Юпитер и Слънцето, да са култова реплика на старото проприцалище на Дионис, известно от разказа на Херодот. Освен като повод да се пише история на алпинизма в Европа, изкачването може да се възприеме и като опит да се издигне авторитетът на владетеля чрез смисъла на ритуалното изкачване, и то в земи, контролирани от бесите, срещу които е бил насочен и самият поход.

Нека припомним, че прочутото светилище на Дионис, създадо достатъчно главоболия на историците със своята локализация, е било посетено от Александър III преди похода му на Изток, а през I в. пр. Хр. и от бащата на император Август, който потърсил отговор на въпроса за съдбата на своя син Октавиан. Какво са предсказали боговете на Филип V? Вероятно близката му смърт и залаза на Македония. Две години след описания поход, Филип V починал в Амфиполис, оставяйки на престола своя син Персей.

БЕЛЕЖКИ

¹ Тачева, М. История на българските земи в древността през елинистическата и римска епоха. С., 1997.

² Кацаров, Г. Цар Филип на Мусала. – Български турист (БТ), XIV, 1922, с. 56.; Walbank, F. Prelude to Spartacus. The Romans in Southern Thrace – 150 – 70 B. C. – In: Spartacus. Symposium rebus Spartaci

gestis dedicatum 2050 A. Blagoevgrad, 20 – 24. IX. 1977. S., 1981, p. 15;
Бенгтсон, Г. Правители эпохи Эллинизма. Москва, 1982, с. 269;
Владова, К., Н. Манова. Походите на Филип V в земите на медите и
дентелетите. – *Expediatio Thracica (ExTh)*, 1982, № 2, 96 – 101; **Тачева,**
М. История..., с. 56.

³ **Ботева, Д.** Етрополският Свети Атанас, Сабазий и прорицалището
на бесите. – Минало, 1996, № 2, 25 – 28.

⁴ **Геров, Б.** Проучвания върху западнотракийските земи през римско
време. Ч. 1. – ГСУФФ, LIV, 3, 1959/1960. С., 1961, 259 – 263.

⁵ **Фол, Ал.** Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха.
С., 1975, 60 – 65.

⁶ **Мешеков, Юн.** Някои бележки относно пътната мрежа в
Горнострумския басейн (I – IV в.). – Известия на историческия музей –
Кюстендил (ИИМ–Кюстендил). Т. 1. 1989, 177 – 196.

⁷ **Иванов, Й.** Северна Македония. С., 1906, с. 25.

⁸ **Прокопов, Ил.** Циркулацията на бронзови монети на Филип V и
Персей в Югозападна България. – Нумизматика, 1986, № 3, 5 – 20.

⁹ **Радунчев, Ж.** Рила – пътеводител. С., 1988, с. 11; **Георгиев, М.**
Физическа география на България. С., 1991; **Николов, В., М. Йорданова.**
Планините в България. С., 1997, 137 – 164.

¹⁰ **Тачева, М.** История..., с. 271.

¹¹ **Милчев, Ат.** Археологически разкопки и проучвания в долината
на Средна Струма. – ГСУФФ, 53, 1, 1959, 362 – 363; **Геров, Б.** Проучва-
ния..., с. 163.

¹² **Мешеков, Юн.** Някои..., 179 – 180.

¹³ **Фол, Ал., Т. Спиридонов.** Историческа география на тракийските
племена до III в. пр. н. е. и атлас. С., 1983, с. 116.

¹⁴ **Фол, Ал.** Тракия ..., с. 12.

¹⁵ **Домарадски, М.** Емпорион Писитрос. Т. 1. Трако-гръцки
търговски отношения. Пазарджик, 1995, с. 34.

¹⁶ **Домарадски, М.** Емпорион ..., с. 34; Вж. и: **Кацаров, Г., Д. Дечев**
състав. Извори за старата история и география на Тракия и Македония.
С., 1949, с. 300, бел. 9.

¹⁷ **Тачева, М.** За бесите и техните племенни територии. – Минало,
1995, № 1, 9–15.

¹⁸ **Тачева, М.** История..., с. 272.

¹⁹ **Данов, Хр.** Древна Тракия. С., 1969, с. 112.

²⁰ **Геров, Б.** Проучвания..., с. 228.

²¹ **Кацаров, Г., Д. Дечев** съст. Извори... , с. 141, бел. 47-а; **Тодоров, Ив.** Котис III (183 – 166 г. пр. н. е.). – В: Втори международен конгрес по българистика. Т. 6. Доклади. Българските земи през древността. България през средновековието. С., 1987, 116 – 132.

²² **Фол, Ал.** Тракия... , 121 – 122.

²³ **Фол, Ал.** Политика и култура в древна Тракия. С., 1990, с. 143.